

Mihályi Gábor

RENDAHGYÓ ÚTINAPLÓ

Ezen a turnén sem akartam naplót írni, mint ahogy az eddigiek egyikén sem. Nem volt rá készítemem, nem éreztem szükségét. Levelekben, később – ahogy a technika fejlődése lehetővé tette – e-mailekben természetesen beszámoltam a szeretteimnek, barátaimnak az utazásaim, külföldi szerepléseink legfontosabb eseményeiről. de hogy én naponta hosszú időket töltsék lényeges, vagy annak tűnő történések körmölésével: azt azért ne!

Még valamikor a nyár elején együtt utaztunk Pethő Lacival Budapestre, aki beszélgetésünk közben említést tett erről a könyvről, és felkért, hogy vessem papírra ennek a valóban nem hétköznapi útnak a legfontosabb eseményeit: írjak egy naplót! Néhány hét gondolkodás után aztán igent mondtam. Egyedülként azt a feltételt szabva, hogy ne várjon tőlem szokványos útleírást, mert nem vagyok író. Természetesen „két-három összefüggő gondolat” lejegyzésére képes vagyok, hiszen koreográfusként szinopszisokat, művészeti vezetőként beszámolókat, terveket, pályázatokat kell elkészítenem, de az útleírás az azért más műfaj.

A Rendhagyó útinapló szándékaim szerint két jól elválasztódó részre tagolódik. Az önálló fejezetekben egyrészt megjelennek a turné első hónapjának számomra legfontosabb eseményei, amelyeket a hagyományról, az Együttesemről, a pályámról, az ars poétikámról szóló „bölcselekedések” egészítenek ki. Ezek az írások, még ha latens módon is, de ugyanarról szólnak: nekünk, huszonegyedik századi magyar embereknek múltunk ismeretével felvértezve, mind közösségként (nemzetként), mind önálló entitásként: helyünk van a világban!

Az indulás

Szeptember 13. Jászberény–Budapest

Hajnali fél háromkor csörgött az óra, nem mintha már nem lettem volna ébren. Újra és újra átgondoltam: becsomagoltam-e mindent, amire szükségem lehet a három hónap alatt? Az elmúlt napokban elköszöntem mindenkitől, aki fontos a számomra. Lezártam a „lógó ügyeimet”, hiszen nagyon más lesz ez az időszak, mint egy szokásos, néhány hetes vendégszereplés. Azért van már némi túlélési gyakorlatom – biztattam magam –, hiszen az elmúlt évtizedekben már ötször csináltam végig az ehhez hasonló turnékat. Négyyszer még táncosként, aztán ötödször már művészeti vezetőként, mint ahogy a mostaninak is én vagyok az első számú művészeti felelőse. A repülő negyed hétkor indul, majd amszterdami átszállás után, a helyi idő szerint tizenegy óra körül érkezünk San Franciscóba. Utolsó ellenőrzés a csomagoknál: oké, megvan az ütött-kopott, kakasos cserép sótartó is! Ezt a kis kabalát már több mint huszonöt éve mániákusan cipelem magammal minden utamra. A kis kakas már bejárta a fél világot! A második amerikai útra pakoltam össze a holmimat. A kislányom – aki alig volt több egy évesnél – természetesen körülöttem sertepertélt, és segíteni akarván a csomagolásban, tette be a bőröndbe a kakasos sótartót. „Nagyon édes vagy, Dorka – mondtam neki –, de nekem nem kell.” És félretettem. Persze újra hozta! Én újra félretettem, ő újra hozta, és ez így ment egészen a bőrönd bezárásáig. Amikor aztán egy nap múlva a New York-i szállodában kinyitottam a bőröndöt, a kis kakas köszöntött rám a ruháim közül, amitől – ezt látva – apai szívem igen megrendült. Csoda, hogy azóta egy lépést sem teszek nélküle?

Már csak néhány „pillanat”, és a Magyar Állami Népi Együttes társulata elindul a kétezres évek második évtizedének talán legfontosabb turnéjára a Columbia Artists, Amerika legnagyobb koncertügynöksége szervezésében. Hosszú évek előkészítő munkájának eredménye ez a vendégszereplés.

Az előzetes tervek szerint szeptember 13. és december 17. között 73 előadás, 63 város, több tízezer mérföld, és majd’ százezer néző vár ránk az Új Világban: írom a száraz adatokat a turnéről. Miközben sokkal több ez a három hónap egy egyszerű adathalmaznál, legyen az bármennyire is impozáns. Hiszen ritkán adatik meg egy művészegyüttes számára, hogy a világ egyik legfontosabb „kulturális piacán” mutathassa meg művészetét. Ritkán adatik meg, hogy ilyen intenzitással és hatáskokkal tudjon hazánk kultúrájáról a tánc és a zene egyetemes nyelven beszélni. Hogy miközben ezeréves hagyományainkat állítja színpadra, teszi ezt úgy, hogy közben önmagáról is beszél. Viszonyáról a tradícióhoz, és viszonyáról a jelen világhoz.

A Magyar rapszódia – Amerika című előadásunk – mely a mostani turné programja – mai dramaturgiájával, letisztult világával, határozott üzenetével mintát közvetít és utat mutat. Utat mutat és segít az eligazodásban, hogy az urbanizált, múltját felejtett ember rátalálhasson saját gyökereire. Legyenek azok több generációs amerikaiak, vagy a magyar diaszpóra tagjai. Igen, az „amerikás magyarok,” akik a legutóbbi turnénkhoz hasonlatosan remélhetően nagy létszám-ban látogatják majd. az előadásokat. Ők azok, akik kitüntetetten fontosak a számunkra, hiszen általunk erősödhetnek meg lazuló szálaik a hazával, erősödhetnek meg magyarságukban.

A társulat nagyobbik része még nem volt Amerikában, így érthető módon nagy a várakozás. Miközben nehéz búcsúk lesznek és könnyes elválások, hiszen itthon maradnak feleségek, kicsi gyerekek, kedvesek, szülők, tanítványok, barátok...

Az otthoniak helyett mi leszünk majd egymás családja, közösen ünnepelünk születésnapot, névnapot. Várjuk az otthoni híreket, ha kell, osztozunk az örömben, de ha kell, a bánatban is. Az előadások és az utazások közötti lopott pillanatokban várost nézünk, állunk a Csendes-óceán partján vagy a Mexikói-öböl fehér homokján, hallgatjuk a Niagara dübörgését, a metropoliszok lüktetését, fotózkodunk a Golden Gate-en vagy a nevadai sivatagban, koccintunk a San Diegó-i magyar házban, vagy csak csendesen nézzük, hogy már hullnak a levelek, vagy már esik a hó.

Sokszor elhangzott már, hogy Magyarország legnagyobb értéke sajátos és egyedi nemzeti kultúrája, a klasszikustól a népművészetten át a kortárs művészetig. A Magyar Állami Népi Együttes első számú képviselője azon társulatoknak, melyek hagyományos kultúráikat magas színvonalon művelve képesek azt a nagyvilág számára átélhetően megjeleníteni. Küldetése van, képviseli a magyar népművészetet nemcsak itthon, hanem a világ színpadain is.

Legutóbb 2007-ben szerepelt a társulat az Egyesült Államokban és Kanadában. Az akkori turné egyértelmű szakmai és közönségsikerének egyenes következménye az idej meghívás. Akkor Bartók Béla génusza előtt adózva a Magyar Concerto című előadással szerepeltünk, amiről így írt Robert Johnson, az Egyesült Államok egyik legelismertebb tánckritikusa: „Ezek a kitűnő táncok igen robusztusnak, szilárdnak tűnnek. Olyan életerősek, mint a földre dobbantó fiatal férfiak, akik ugrás közben határozottan verik össze csizmájukat, s virtuskodva csapnak combjukra. Mégis olyan törekenyek, mint egy életmód, amely egyik percről a másikra feladható. Hátborzongató élőképükkel a Magyar Állami Népi Együttes táncosai rádöbbennek bennünket arra, hogy a történelemnek vagyunk szemtanúi.”

Megérkezés

Szeptember 13. San Francisco

Tizenkét óra repülés után már teljesen mindegy, hogy landoláskor mekkorát dobban a repülő kereke. A mi érkezésünk talán nagyobb zajjal járt, mint illett volna, de igazából meg sem ijedtünk. A tizenkét órás – ha a bejelentkezést, az útlevelvizsgálatot, az amszterdami átszállást is beszámítom, már inkább húsz órás – bezártság, a gép monoton zúgása, a légkondicionálás száraz levegője eltompítja az embert. És még ezután várnak ránk a bevándorlási hivatal tisztjei...

Az amerikai munkavállalási vízum megszerzése nem nehéz dolog, bár a kérdőíven igen meglepő kérdéseket is feltesznek: Részt vett-e terrorista cselekményben? Támogat-e terrorista szervezeteket? stb. Ki az az örült kezdő terrorista, aki ezekre a kérdésekre igennel válaszol? Persze valahol érthető is a bizalmatlanság – a mindkét kéz ujjait érintő ujjlenyomat-vétel, a követségi tisztviselővel történő elbeszélgetés –, hiszen szeptember 11. sokkolta Amerikát, a megtámadhatatlanság illúziója örökre szertefoszlott. A szigorú repülőtéri ellenőrzések is erre vezethetők vissza, amelyek járnak ugyan kellemetlenségekkel, de ha ezek szükségesek ahhoz, hogy biztonságosan utazhassunk a világban, kénytelenek vagyunk mindezt tudomásul venni.

Ha megvan a vízumod Amerikába – vagy érkezhettél vízum nélkül is –, még egyáltalán nem biztos, hogy be is engednek az országba. A bevándorlási hivatal tisztje – arra való hivatkozással, hogy biztonsági kockázatot jelentesz az országra – a beléptetést megtagadhatja. Mi persze olyan nagyon nem izgultunk, bízva a Magyar Állami Népi Együttes státuszában, de azért furcsa volt látni a külön sávban nevetgélve beszélgető amerikai állampolgárokat, és a tőlük elkülönítve, csendesen várakozó mindenki mást.

Ha nem tudtam volna, hogy San Franciscóba érkezünk, azt hihettem volna, hogy talán Kínába. A tíz ellenőrző ablakból legalább hatnál kínaiak ültek. (Volt még két-három afroamerikai, és egy, talán indiai bevándorló, vagy annak leszármazottja.) Elég mókás volt látni, hogy ez a „színes” társaság vigyázza a „fehér Amerika” biztonságát. Ha azonban tisztában vagyunk az itteni helyzettel, akkor nincs ebben semmi mókás, sőt természetes, hiszen a migráció folyamatos még napjainkban is. A régebben érkezettek döntő része pedig már régóta amerikainak vallja magát. A gyökereiket megtartják (ez azért sajnos nem általánosan érvényes minden népcsoportra; szomorú látni, hogy milyen tempóban hullanak szét például a magyar közösségek is), de lojalitásuk új hazájuk iránt megkérdőjelezhetetlen.

Olyan családban nőttem fel Jászberényben, amely a néptáncsal, a népzenevel, egyáltalán a tradicionális kultúrával semmiféle kapcsolatban nem állt. Arról sem tudtam, hogy ilyesmi egyáltalán létezik. Aztán egy május elsején kimentünk a szüleimmel a város melletti majálisra. Úgy emlékszem, tizenhárom múltam. Letelepedtünk egy másik familia szomszédságába, ahol volt egy hozzám hasonló korú kislány. A szüleink mindenképpen össze akartak barátkoztatni minket, amit én viszont egyáltalán nem akartam. Tudniillik a lány nagyon csúnya, vastag, barna harisnyát viselt, ami rettentően taszított engem. Egyébként is – akkor még – „elfogódott gyerek” voltam, ezért megunva a nyaggatást, felálltam és elszaladtam. Aztán, ahogy ott bolyongtam a tömegben, hallottam valami furcsa zenét. Közlebb lépve megpillantottam az éppen akkoriban alakult Jászság Népi Együttest, amint egy meglehetősen egyszerűen összeácsolt színpadon táncol. (Az volt talán az első előadásuk.) Az élmény úgy hatott rám, mint derült égből a villámcsapás. Valósággal megrökönyödve álltam, és néztem, mi történik a színpadon. Nem tudtam, hogy mi az, csupán sejtettem. Bátyám feltűnése – aki utánam jött, hogy el ne tűnjek – rántott vissza a valóságba. A megdöbbenést látva az arcomon megkérdezte: „Tetszik ez

A második szabadnap a Csendes-óceánnál

neked?” „Hú, nagyon!” – mondtam. Ezután felajánlotta, hogy odavisz a vezetőhöz, de izgalomban visszautasítottam. Aztán, amikor gimnazista lettem, egy szeptemberi napon az egyik óra előtt belépett a terembe Papp Imre, a néptáncgyűttes vezetője (ő akkor kémia tanár volt a gimnáziumban), és hívott bennünket az akkor alakuló ifjúsági csoportba. Vagy nyolcan jelentkezünk. Ezután már nem volt megállás... Gyönyörű évek voltak, rengeteg munkával ugyan, de tele sikerrel, a teljes életemre meghatározó élménnyel. Ebben a táncos-zenész közösségben váltam felnőtté, itt formálódtam képességeimben, jellememben. Itt alakult ki a világról alkotott képem, itt tettem örök életemre hitet tradicionális kultúránk mellett.

Egy igazi táncosnak nemcsak mozgásigénye, lelke, tehetsége, hanem különféle közlési vágyai is vannak. A színpad tulajdonképpen erre ad lehetőséget a számára. Ha azonban koreográfus is egyben, akkor ez a közlési vágy még fokozottabban jelenik meg. Bennem már elég korán – nem sokkal a Magyar Állami Népi Együttesbe kerülésem után – működni kezdett ez a vágy. Kevésnek éreztem, hogy csak táncos vagyok; gondolataim támadtak, amelyek nyugtalanná tettek.

Amikor felkértek, hogy legyek a szolnoki Tisza Táncgyűttes művészeti vezetője, boldogan vállaltam el a feladatot. Nagyon szerettem a „tiszásokkal” dolgozni, az ő segítségükkel váltam alkotó emberré, koreográfussá. Azonban nemcsak a koreográfiai ismereteket szereztem meg náluk, hanem arra is ott tanított meg az élet, hogy hogyan kell bánni az emberekkel. Megtanultam, hogyan építhetek fel egy rendszert, amiben sikeresen lehet létezni. Megtanultam, hogyan kell egy együttest vezetni, egy közösséget működtetni. Ez alatt a tíz év alatt, amit együtt töltöttünk (eközben az Államiban is táncoltam), szinte nem volt olyan fesztivál, ahol ne első díjat nyert volna az együttes, vagy az a koreográfia, amivel elindultam. Ezen sikerek után – közben – kaptam lehetőséget arra, hogy elkészítsem első műsoromat a Magyar Állami Népi

Együttesben. A társulat művészeti vezetőjeként nagy elődeim – Rábai Miklós, „a legendás alapító”, Timár Sándor, „a táncházmozgalom kiteljesítője” – utódjának tekintem magam. Irányításommal az együttes új korszaka indult el, és teljesedik ki reményeim szerint. Egy új együttes született, mely a hagyományos néptánc-értelmezések mellett nyitott a kortárs művészetek felé is. Darabjaimban a hagyományos néptánc, népzene, a korszerű scenikai eszközök és a mai dramaturgia együtt hoznak létre egy közösségi, de személyes azonosulásra alkalmas, univerzális értékeket képviselő kortárs színházat. Alkotói munkámban Bartók Béla a példaképem, akinek szellemisége, életműve bizonyíték arra, hogy a hagyomány és a modernitás egymást kiegészítő kategóriák.

A társulatnál több mint húsz egész estés műsort készítettem. Számomra különösen kedves a Naplegenda, a Bartók-trilógia I. rész: Kincses Felvidék, a Földön apám fia volnék, a Bartók-trilógia II. rész: Labirintus, az Édeskeserű, a Hajnali Hold és a Szarvasének.

A belépés mindenkinek sikerült („vi ár veri hepí”), és már csak a vámosok voltak hátra! Ezen a megpróbáltatáson is átvergődve – bár néhány kiló gondosan fűszerezett kolbász, és néhány tábla még gondosabban füstölt szalonna bánta a vámosok szigorát – végre beleszagolhattunk a késő nyár kaliforniai illatába...

Megérkeztünk Amerikába.

Első előadás

Szeptember 15. San Rafael

A város a San Franciscó-i öböl keleti oldalán fekszik, jómódú emberek lakják, ahogy barátaim mesélik. A színház építészetileg igen izgalmas. Ultramodern, de mintha sárgás-vörös színével, gömbölyített formáival az indián pueblók stílusát hozná, és ezen túl még valami spanyolos lazaság is átsüt rajta. Körülötte ápolt parkok, tavak, vadkacsákat etető emberek. A gondos tervezés miatt a nézőtér minden pontjáról jól lehet látni a színpadot. Mind a fény, mind a hangtechnika megfelelő. A színpadnyílás széles, a padozat jól dobban, ideális helyszín egy táncelőadáshoz. A rekvizitjeink szerencsésen megérkeztek: 26 jelmezes láda, 3 konténer a hangszereknek, 5 további konténer a technikának, kellékeknek, ami együtt több mint három tonna. A közönség szépen gyűlik, még néhány perc, és a Magyar rapszódia elindul...

A rapszódia, mint műfaj jellemzője a zaklatottság, az érzelmek, gondolatok szenvedélyes hullámzása, a kifejezés szabadsága. A Magyar rapszódia – Amerika című előadásunk a műfaj legfontosabb jegyeit magába építve, a tradícióra támaszkodva, abból inspirálódva hoz létre egy sajátos és egyedi táncrapszodiát. Egymást dinamikusan váltó képekben tűnik fel a Kárpát-medence paraszti hagyományainak kavargó sokszínűsége: a férfitáncok akrobatikussága, a lánytáncok lírája, a páros táncok virtuozitása. A népzenei kultúra legszebb dallamai hol tánc kíséretként, hol bravúros szólókként, hol fergeteges zenekari játékként jelennek meg.

Az előadás zenei szempontból a magyar népzene régebbi rétegei mellett teret szentel a XIX. században gyökerező csárdás és verbunkos zenének is. Ez az igen karakteres, semmivel össze nem téveszthető új műfaj, melynek származása és utóélete oda-vissza játszott a népi és a műzene mezsgyéjén, ereje miatt hatott a magyar és nem magyar zenekultúrára is: olyan alkotókra, mint Brahms, Berlioz és Liszt Ferenc.

Azt hiszem, az előadásunkat az teszi többek között egyedivé, hogy jó érzékkel egyensúlyoz a „látványosság” és az „intellektus” között. A hol dinamikus, hol lírai tétélei a konzekvensen változó térrajzokkal párosulva forrnak szerves egységbe a zenével és a látvánnyal. A koreográfiák a műfaj legjobb példáit követve, nagy hangulatváltásokkal sorjáznak elő. A táncjelene-

tek matériáját a Kárpát-medence folklórja biztosítja, melyből a színpad könyörtelen szabályai szerint válogattunk, sűrítettünk, az egyes jelenetekhez gondolati-érzelmi többlettartalmakat rendeltünk.

„A papíron, lemezeken és múzeumi raktárakban őrzött kincs halott, ha nem teljesítheti már a gyakorlatban megtartó hivatását...” – vallom én is Andrásfalvy Bertalannal. Ezért a Magyar rapszódia – Amerika című produkció nemcsak művészi élmény, virtuóz látványosság, megérintő líra, mély érzelmeket kiváltó zenei gazdagság, hanem a néptáncos-népzenei hagyományokat tisztelő, de abban új lehetőségeket látó és kereső előadás, mely által az a modern ember érzelmeinek, gondolatainak, egyéni vagy közösségi identitásának kifejezőeszközzé válhat. Üzenete pedig segíthet abban, hogy a „ma embere” ne gyökértelen, számkivetett, érzelmeitől, hagyományaitól megfosztott túlélő legyen a XXI. század kopárra fésült szigetén.

A Marin Center 2000 fős színháztermében aztán állva tapsolta végig a közönség az újra és újra kikövetelt ráadásokat. Az előadás végén sokan odajöttek a művészbefáradóhoz, remélve, hogy válhatnak néhány szót a művészekkel, megszoríthatnak néhány kezét, remélve, hogy elmondhatják: jó volt magyarnak lenni ma délután San Rafaelben. Közben nem magyar ügy volt ez az előadás, hiszen a nézők döntő többsége semmilyen magyar gyökerekkel nem rendelkező amerikai volt. Egyikük ezt mondta: „Mélyen felkavart, amit láttam. Meg kell ismernem ezt az országot, ezt a kultúrát. Soha nem gondoltam volna, hogy saját múltamat egyszer egy magyar táncegyüttes tükrében pillanthatom meg.”

Egy nap a városban

Szeptember 18. San Francisco

San Francisco az Egyesült Államok talán legélhetőbb, európai szemmel legszebb városa. Ha jól számolom, már hetedszer járok itt. A spanyol hódítók találtak rá a védett öbölre – kiváló kikötési helyet biztosított a számukra –, amelynek partján aztán várost alapítottak. A San Franciscóra jellemző, semmivel össze nem hasonlítható spanyolos bájta a később érkező szikár angolszászok a mai napig sem tudták eltüntetni. A város egyik védjegyévé vált Golden Gate híd mellett, hullámos utcákon sétálva újra és újra felbukkan a tenger látványa. Amerikában még a nagyvárosokban is kevés a gyalogos, a sétáló ember. New York persze más, és Chicago vagy Boston is. Itt azonban szinte „európai” a hangulat. Tele vannak az utcák járókelőkkel. Az éttermek, bárók, kávézók „párizsian” asztalokat tesznek a járdára, ahová le lehet huppanni egy kávéra, majd futni tovább, vagy kényelmesen elüldögélni – diós, sült fűgét enni ricottával, aztán belemerülni a „tengeri ügyekbe”, a halak, rákok világába –, és élvezni a késő nyári nap melegét, ahogy tettem én is „amerikás magyar” barátaimmal.

Egy város többszöri látogatása egyrészt otthonos érzeteket kelt, másrészt – a szükséges ismeretekkel már felvértezve – nem kell izgatottan futkosni a látnivalók után.

Lehet lustán mérlegelni: mit is szeretnék ma csinálni?

A kikötő stégjein dagonyázó fókákat persze most is látni kell, ahogy a hajókázást sem lehet kihagyni az öbölben, hiszen a víz felől is igen imponáns a város, és az Alcatraz komor sziklája is újra és újra megérintő.

Aztán ennyi!

Nem lógunk már a régi drótkötél húzta villamoson, nem járjuk le a lábunkat az olasz és a kínai negyedben, nem lihegünk fel a kilátóra, nem akarunk a Golden Gate-en fényképezkedni, hiszen ezeken már átestünk...

Magyar rapszódia műsorképek. Készítette: Dely Kornél

Hanem csak üldögélni akarunk, és jókat beszélgetni a világ dolgairól a páras poharak mellett a rég nem látottakkal, és beszívni a város illatát.

„Egy olyan nagy létszámú, hivatásos néptáncsoport, mint amilyen a Magyar Állami Népi Együttes, hasonlóképpen a világszerte hasonló céllal létrehozott, hasonló méretű társulásokhoz, élő ellentmondásként működik. Eleven állapotában kéne bemutatni valamit, ami a dolgok természetéből fakadóan már csak emléke az eleven állapotnak: lakott állapotban egy skanzen, mozgásban egy múzeumot.”

„Nem könnyű feladat egy ma már közel egy évtizedes művészeti munka – saját szempontból törvényszerűen szubjektív – rövid értékelése. Felidézni azokat a filozófiai alapvetéseket, művészeti irányokat, melyek tudottan vagy tudatlanul működtették cselekvéseimet az elmúlt évek során. Értekezni a hagyomány mibenlétéről. Választ adni a kérdésre: mit tegyünk a hagyományainkkal, az európai vagy a »globális kultúra« hatásaival, hogy az ember, aki már ki tudja, mióta bolyong ebben a konfliktusban, megtalálja a saját útját! Hiszen számomra is teljesen nyilvánvaló, hogy a tradicionális kultúra nem más, mint a személyes út, amely elvezet hozzám. A kultúra csak akkor lesz valóban kultúra, ha valakiben megtestesül, mert a kultúra valami eleven dolog, ami az emberben, a mai modern emberben továbbélve jelenik meg. A tradícióból kiinduló »kortárs néptáncművészet«, melyet hitem szerint a Magyar Állami Népi Együttes művel, a mai kor nyelvén, a ma emberét megszólítva, a jelen részévé, személyessé teszi a régi tánc-zene-kultúrát.

Ha az elbizonytalanodás, a régi bevált formák kanonizálása, esetleg válság tapasztalható a néptáncművészetben, akkor válságának oka – többek között –, hogy kívül rekeszti magát a koron. Nem képes, és nem is törekszik a változás részévé válni. Márpedig csak az a hagyomány,

amely a ma emberében hagyománnyá válik! A Magyar Állami Népi Együttes válasza ezért a változásra nem a változatlanosság, vagy az »alapvető«, a tradíció megváltoztatása, hanem – éppen saját mai eszközei, tehetsége és azonosulása révén – az »alapvető« folyamatosságának megőrzése. Így lehet a »kortárs néptánc« a tánc hagyomány fenntartásának, kultúránk stabilitásának eszköze ebben a folyamatos változásban.”

Az Orbán Ottó-i glosszában, melyből a fenti idézetet közöltem, az Együttes Naplegenda című műsorát méltatta az akkor már nagy beteg szerző. Természetesen, ha a hagyományt egy lezárt – „múzeumi” – folyamatnak hisszük, az orbáni értékelés helytálló. Ha azonban nem, akkor az ember valóban értetlenül áll, hiszen hogyan mozoghat egy „nem múzeum”, és hogyan lakható egy „nem skanzen?” Orbán Ottót kiindulási pontja helytelenségéről meggyőzni sajnos már nem tudom, de a hasonlóképpen gondolkodókat, ha nem is ezzel a néhány gondolattal, de a Magyar Állami Népi Együttes elmúlt évtizedének alkotásaival talán igen.

Estére aztán befutottak a találkahelyre a várost járó felfedezők. Mintha magamat láttam, hallottam volna 29 évvel ezelőtt! Lejárták a lábukat, izgatottak voltak az élményektől, meséltek szakadatlan, megérintette őket a város. A buszunkon, amivel mentünk vissza a hotelba, azt hiszem – a sofőr mellett –, csak én voltam ébren.

Ők mélyen aludtak.

Holnap egy várossal megint tovább megyünk: új közönség, új előadás.

Ebédeljünk

2013. szeptember 20. Folsom

Amerikában, ha van némi pénzed, igen nehéz éhen maradni. Rengeteg az étterem, a gyors- és még gyorsabb büfé. A hazafias amerikai – hamburgert, csirkét meg különféle marhahúsokat sütögető – helyekbe sem nehéz belebotlani. Aztán ott vannak az egzotikumok: a mexikói, vietnámi, thaiföldi, kínai, mongol, indiai, hawaii meg karibi stb. evőhelyek végeláthatatlan sora. A tengeri úszkálókra és a parton (a tenger fenekén) lassan közlekedőkre specializálódók is gazdagítják a sort. Na és az olaszok! „Pizzeria La Mamma” és a többi. Ahol nemcsak a pizza frenetikus, de a spagetti is isteni a mellé biggyesztetett fokhagymás pirítóssal. (Olaszországban ilyen jó pizzákat nem lehet enni, aminek valószínűleg az az oka, hogy akik értettek hozzá, azok emigráltak az Új Világba, vagy agyonlőtte őket a maffia.)

Amerikában, ha kevés pénzed van, akkor sem halsz éhen, hiszen minden nagyobb élelmiszerüzletben vehetsz szinte fillérekért kész ételeket: hideg salátát éppúgy, mint meleg sültetket, tésztákat, rizseket.

Amerikában, ha sok pénzed van, megtalálhatod a világ „legtrendibb” konyhaművészetét.

Amerikában, ha nincs pénzed, és nem akarsz börtönben végezni, éppen úgy éhen halhatsz, mint bárhol máshol a világban!

Egy hete vagyunk itt, és tényleg páratlan ez az éttermi gazdagság. Ennek ellenére ma éjszaka egy, a késő nyáron készült bográcsos birkapörkölről álmodtam. Nemcsak az ízeket és illatokat éreztem, de némi megvilágosodást is, mint Buddha a Bodhi Fa alatt. Megerősödtem a tudatban, hogy a főzés egyrészt ráció (hagyma, paprika, só...), másrészt művészet (színek, ízek, tónusok...). Ha tehát ilyen tevékenységet végzünk, tudnunk kell, hogy a praktikum mellett az érzelmek is motiválnak bennünket; ilyenkor az agy mellett a szívnek is kitüntetett jelentősége van.

Apropó, ha már szív, nagyon szeretem a belsőségpörköltet!

Egyszer ettem egy – első hallásra meglehetősen bizarr – TŰDŐ VAGDALÉK LEVES nevű ételt. Ez a leves riasztó elnevezése ellenére, a bujaság netovábbja. Van abban valami felka-

Vendégségben

varó, ahogy a felszeletelt és roppanósra főzött állati testdarabok a zöldségfélék puhaságával keverednek. Ahogy ezt az egészséget finoman körüluggi a borecet karcossága, amit meghökkentő módon bársonyít a tejszín. Mindezek fölött mint átfutó szellő: a fokhagyma, a babér és talán némi csípősség, mely a paprikától eredeztethető... Mindennek tetejében vajjas galuskák bukdácsolnak a petrezselyem tarkította felszínén.

Kitekintve a szállodaablakon, számot vetve a lehetőségekkel, úgy döntöttem, ma elsősorban a zöldségekre koncentráló kínai étel lesz ebédre – inkább a pentaton dallamrokonság, mint az olcsó tornacipők miatt esett erre a népre a választásom. Valahogy ma nincs kedvem „marhahúsgyári” vagy „csirkehúsgyári” étel-illúziókat kergetni!

Ó, Fortuna!

Szeptember 26. Las Vegas

Már napok óta erről beszéltek... „A piros a nyerő!” „A szobaszámot kell megtenni, az a tuti!” „Egy frászt, a születési dátum az, ami biztos!” „Tizenháromra már ne kérjete, az istenért, a bank be fog sokallni!” „A félkarúakat finoman huzigáljátok, lelkük van!” Szóval megbolondította őket Las Vegas ígérete, mint engem is, bármikor jártam is erre.

Kora délután érkezünk a városba. Kinézve a busz ablakán újra megállapítottam, hogy a napali fények nem tesznek jót Vegasnak. Pont olyan tucat-amerikai város képét nyújtja, mint amilyenekkel tele van az ország New Yorktól Los Angelesig. Az általános képet azonban még tovább rontja a gyorsbűfék, üzletek, szállodák között újra és újra megjelenő kaszinók plasztik díszleteinek meglehetősen komikus látványa. (Ezek között talán a legszánalmasabb a Luxor erőltetett ó-egyiptomi kulisszája.)

De csak bukjon le a nap a környező hegyek mögött! Gyulladjanak ki a fények! Szippantson be a város lüktetése! A varázslat beindul, és az addig kritikusan szemlélődő ember is boldogan adja át magát a hamis illúzió mágiájának.

Már napokkal előtte bejelentkezett nálam e-mailen Péter – látva, hogy az együttes fellép a városban –, felajánlva a lehetőséget, hogy látogassuk meg a pizzériáját, amelyik „garantáltan a legjobb a környéken” – írta. Mit lehet erre mondani? Naná, hogy megyünk! A pizza valóban szenzációs volt, mint az a sikertörténet is, amit a tulajdonos elmesélt magáról. Senkit nem akarok emigrációra biztatni, de Pétert hallgatva: Amerika még mindig a lehetőségek hazája! (Persze kell a boldoguláshoz bátorság, vállalkozóképeség, tudás... és sok-sok szerencse is.) A több mint két évtizedes kintlétnek semmi nyoma a beszédén, semmi akcentus. „Most vettem egy házat a Balaton mellett – mondja –, mert ugyan Amerikában egy új hazára találtam, de a régit is meg kell tartani!”

Az utolsó pillanatokot éljük. Hagyományos kultúránk megismerésének személyesen megélhető lehetősége lassan végérvényesen elmúlik. A film, a videó és más rögzítési formák segítségével természetesen a múlt emlékei felidézhetőek lesznek a jövőben is. Elődeink gyűjtéseinek eredményeképpen száz év múlva is képesek lesznek az akkori koreográfusok reprodukálni Rábaköz, Bonchida vagy éppen Gergely András táncait, dalait, zenéit, szokásait. A táncjelírás, a kotta, a különböző tanulmányok, a népszerű leíró vagy tudományos igényű könyvek és kiadványok a továbbiakban is rendelkezésre állnak majd.

Nem lesz azonban személyesen megélhető pillanat. Nem lesz találkozás. Nem lehet majd eljutni az emberhez, annak lelkéhez, ezáltal a lényeg megértéséhez. A jövő táncosai, koreográfusai nem tudják majd, milyen a múlt emlékeit őrző zseniális parasztembereknek az asztalánál ülni. Nem tudják, milyen a poharukat fogni, a szavukat hallgatni; érezni a felőlük áradó végtelen bölcsességet. Együtt táncolni, énekelni velük, megismerni belőlük mindazt, ami megismerhető, vagy csak ülni csendesen a tornácukon, és tapasztalni, hogy náluk milyen lassan is múlik az idő.

Az utolsó pillanatokot éljük. Mint szerelmesnek a párja karjába, úgy kell nekünk is minden lehetőségbe belekapaszkodnunk, megragadnunk a ritkán adódó alkalmakat, hogy odaülhessünk az asztalukhoz...A Magyar Állami Népi Együttes fiatal táncosainak és zenészeinek jó része természetes módon falu- (Erdély-) járó. Tudják, hogy a jelen mulandó, hogy az megismerhetetlen. Akarják és keresik a néphagyománnyal való találkozás lehetőségét. Személyes kötődésük ehhez a kultúrához örökre elrendeltetett.

Mindezek tudatában indultunk fel Örkőre Rémuszhoz, feleségéhez, Piroskához és fiukhoz, Rémuszkához, az együttes 2011. évi erdélyi turnéjának sepsiszentgyörgyi előadása után.

Már majdnem éjfél volt, mire odaértünk, a ház azonban mégis nyitva. Jó néhányszor jártam már cigányoknál Magyarországon vagy Erdélyben, ennek ellenére újra és újra megdöbbsz az a nyitottság és figyelmesség, ahogy az ismeretlent, az idegent fogadják.

A táncuk brutális erővel ragadott magával bennünket. Valami mély és ősi, szavakban nehezen megfogalmazható az, ami a mozdulataik mögött rejtett, mindegy mit táncoltak: rományost vagy csingerálást. Szinte az első percekben kiderült: nincs itt magyar vagy cigány, magyarországi vagy erdélyi, professzionális táncos vagy „hagyományőrző”, csak egy, a tánc öröme által egybetartozó, egymásra figyelő, adni és kapni kívánó közösség.

Rémuszek még fiatalok, azt hiszem, tudják mi az az érték, amit ők hordoznak. Reménykedjünk, hogy nem rontják el őket, hogy lesz erejük megtalálni a helyüket ebben a gyorsan változó világban.

És ha ez így van, akkor az az örköi éjszaka mégsem az utolsó pillanat volt!

Az előadás megint zajos sikerrel zárult. A végére kiderült, hogy időben megérkezett Salt Lake Cityből a koreográfus barátom is, aki a csontjaimat ropogtatva azt mondta:

„The concert was incredible!” Mit lehet ennél többet kívánni?

A társulatot persze egy szempillantás alatt beszippantotta a város.

Én, hajnal felé – elköszönve a barátomtól – csak a hotelünk kaszinójába sétáltam le, tudakolván Fortuna szándékát. „Fortuna megcsalt, összetört, átkom utolérje. E hűtlen, rossz, csalfa nőt verje bosszúm érte.”

Dúdoltam szomorúan a Carmina Burana ismeretlen költőjének számomra is aktuális sorait, kinézve a hotelablakon, látva az ébredő város újjáéledő hamisságát.

Indiánok

Október 3. Santa Fe

Nagy szomorúságunkra elhagytuk Kaliforniát. Indulunk keletnek, majd északnak. Vége a nyárnak, kezdődik a majd' két hónapig tartó utazgatás a prérin. (Lesz persze még Kanada és a keleti part nagyvárosai, és a nagyon várt New York, meg a végén két hét Florida.) Addig azonban eső, köd, hideg, őszi mélabú... Most éppen Új-Mexikóban vagyunk. Két nap alatt átrobtunk Arizona homok- és kősvatagjain, most Santa Fe felé tartunk. A táj lehangoló, a sivatagnál alig barátságosabb, legfeljebb derékig érő szörvány bokrok, kiszáradt vízmosások, távoli kopár hegyek, emberi életnek órák óta semmi nyoma.

Egyszer csak feltűnik az első tanya, vagyis valami olyasmi. Aztán a másik oldalon egy másik, de ez nem is ház, hanem egy lepusztult lakókocsi. Ott távolabb a vörös kőomlás mellett megint két épület, körülöttük öreg furgonok, valamelyik talán működik. És persze lovak a hevenyészett kerítések mögött, de ezek az állatok is nyomorúságosak, vörös por fedte testük szinte mozdulatlan, tekintetük a semmibe réved. Emberek látszólag sehol.

Amerikában járva mindig megdöbönt, hogy az indiánok szisztematikus kiirtása miatt semmilyen lelkiismeret-furdalás nem tapasztalható. Még az átlag amerikaiak is inkább kerülnek a témát, vagy a kérdéseimre semmitmondó, esetleg álságos válaszokat adnak. Amit az Amerikát előzőnlő európaiak műveltek az itt élő őslakosokkal az elmúlt két-háromszáz évben, az páratlan az emberiség újabb kori történelmében. A spanyolok Dél-Amerikában lényegesen humánusabban bántak az ott élőkkel. Mexikóban, Közép-Amerikában, de Peruban vagy Bolíviában stb. is a lakosság döntő hányadát az indiánok teszik ki. Itt, a kiművelt és humanista északon azonban alig maradtak néhányan, azok is nyomorúságos körülmények közé szorítva. Beilleszkedési képtelenség, szegénység, depresszió, alkoholizmus – ez jellemzi őket. Míg a feketék között – ha nem is könnyen – kialakult egy közép- és felső-közép osztály (sportolók, színészek, zenészek, ügyvédek stb.) kitörési lehetőséget, példát mutatva a leszakadt rétegeknek, addig az indiánoknak erre semmi esélyük nincs. Ez a beilleszkedési képtelenség, az uralkodó nemzet toleranciahiánya, türelmetlensége, hatalmi attitűdje megdöböntően és kísértetiesen köszön vissza Kelet-Európában a cigányok esetében.

Hogyan is kezdődött? 1990-et írunk, és már vagy két hónapja járhattuk Amerikát az Államival. Egyik este ott ültünk a bárban a pultra támaszkodva – rémlenek az emlékek –, s akkor nekem lehetett „szómenésem”. Mesélhettem álmokról, koreográfiákról, általam elképzelt és vágyott együttesről, mindarról, ami ifjú korom óta gondolataim mozgatója a táncról és a színpadról. Cseh Zoli, táncos barátom meg csak bámult bele a poharába. Mit dumálsz itt nekem – mormolhatta az orra alatt. Próbáld meg a Tiszát, elintézem.

Aztán elkezdődött...

Nekem táncos pályám kezdetén nagyon rossz véleményem volt róluk. Timár-növendékként, „jászságisként”, azt a stílust, amit ők műveltek, nézni sem bírtam. Mi más kasztban lévőknek hittük magunkat, és úgy is viselkedtünk. A zalai vagy szolnoki fesztiválokon az ilyen együtteseket, koreográfiákat egyszerűen kinevettük. Ez alól természetesen nem volt kivétel Novák Ferenc, Kricskovic Antal vagy Györgyfalvai Katalin művészete sem. Nekünk egyetlen mérce volt: a Timár; az Isten. Aztán nagyon gyorsan a helyére került minden. Timár is leszállt a földre, és mi is megtanultunk különbséget tenni értékes és értéktelen között.

A szolnoki Tisza Táncegyüttes az ország legrégebbi együtteseként nagy hagyományokkal rendelkezett. Ennek ellenére az első előadás előtt otthagytam őket, lazák voltak, fegyelmezetlenek, pontatlanok. Csak drasztikus lépésekkel és makacs következetességgel lehetett ezt az állapotot megszüntetni. Én az ország legjobb együttesét akartam vezetni, ha kellett, bármi áron. Gyorsan megváltoztak persze. Fiatalok voltak és könnyen alakíthatóak. Hétről hétre nyílt ki a szemük, és egymást segítő közösséggé váltak. A próbatermek gyötrelme nemcsak a testet edzi, fejleszti, teszi alkalmassá bármire teljesítőképességünk határáig, hanem lelkünket, jellemünket is. Kiválasztottá tesz bennünket, hitterjesztővé, pappá vagy filozófussá, olyan emberré, aki adni akar, és adni tud is.

Az első közös fesztiválon óriásit buktunk. Azelőtt soha nem történt meg az a csúfság a Tiszával, hogy nemhogy díjat nem nyer Szolnokon, de még a gálaműsorba sem válogatják be. A zsűrit Novák Tata vezette. Kik voltak még mellette? Már nem emlékszem, de nem is lényeges. Novák Ferenc „súlyát” ismervé ugyanis az ő szava döntött. Szörnyen el voltunk keseredve, rettetően igazságtalannak éreztük, ami történt. Pedig várható volt, hisz nem tartoztam az „udvartartásához”, egy – koreográfusként – név nélküli kezdő voltam a számára. Pedig a Lassú az irtáson című koreográfiámat ma is vállalnám. Korai „zsenge” ugyan, de erős és meghatározó lépés a felé a művészeti filozófia felé, mely későbbi műveimet jellemezte.

Egyszer, évekkel később – egy közös munka okán Erdélyben járva – Tata hozott le Székről Szamosújvárra. Meghívott az örmény rokonaihoz ebédre. Mutogatta a családi képeket, vörösbort ittunk a fák hűvöse alatt, bámultuk, hogyan játszik az árnyék az asztalon. Szólhattam volna a régi sérelmemről, de nem bántottam. Meg is öregedett, a múlt pedig lényegtelenné vált. Aztán egyszer csak elindultunk, és nem volt megállás. Nem volt olyan verseny vagy fesztivál, ahol ne nyertünk volna együttesi, koreográfusi, zeneszerzői vagy szólista díjat.

Mi volt a közel évtizedes sikersorozat titka? Talán nem csak a múlt idő teszi tisztává gondolataimat. Az együttes táncudása alapján persze nem nyerhetett volna ennyit. Kiváló táncosok voltak, sokat fejlődtek az évek során, de nem ők voltak a legjobbak. Miért nyertek szinte mégis mindig? Mert áradt belőlük a vágy a sikeresség iránt. Képesek voltak érzelmileg megnyílni, azonosulni a színpadi történésekkel. Hittek abban, amit csinálunk, s ez a hit ömlött le a színpadról. Jöttek utánam, bárhová is vittek a gondolataim. Sikereink láttán persze gyülekeztek az irigykedők is. Legjobban ez a „szakmai vélemény” tetszett: „A Mihályi jól el tudja dugni a táncosait a koreográfiái mögé.” Ez persze butaság volt, hisz hová is bújhatna a táncoló ember a színpadon a közönség tekintete elől? Természetesen igaz, hogy a szerepeket jól megválogattam. Mindenki csak azt és annyit táncolt, amit kíválóan tudott. Sokat próbáltunk, nem kíméltem sem őket, sem magamat. A koreográfiák meg talán tényleg jók voltak. Sikert az autentikus alapokon nyugvó, a kortárs színház eszközeit is használó formát és stílust kialakítani, amit aztán és azóta is a Magyar Állami Népi Együttesben is folytatok. Drámai alkotások születtek, mint az Ideje van, a Valahol, valamikor; a Töredék. És játékosak is, mint a Menjünk guszalyasba, vagy az Emlékek egy rábaközi búcsúból, Szótánc.

Magyar rapszódia műsorképek: készítette Dely Kornél

Istenem, milyen könnyű ezeket a címeket most csak úgy könnyedén a papírra vetni! Mennyi munka, gyötrődés, ellankadás, majd újrakezdés kellett hozzá! Olvasás és anyaggyűjtés, zenekeresés, éjszakai gondolkodás, csukott szemű kapaszkodás az elsuhanó képekbe, s aztán a kín-keserves reprodukálás a próbaterem irgalmatlan valóságában. Elhithetni újra és újra magammal és velük, hogy jó lesz az, amit csinálunk. Hisz jó lett. Mit számít ma már a fáradtság, a csikorgó ízület! Mi lettünk a legjobbak. Mi voltunk a Tisza.

Kattog tovább az agyam, és ömlenek az emlékek. Mintha minden ma történt volna: az edzőtáborok, a külföldi utak, Csík Janika piros cipője, Cseh Zoli tarhonyája, Kiss Pista mosolyogni való, mégis tiszteletre méltó akarata, a széki fellépés, a vonatok kattogása, autóval az árokba borulás, az éjszakai videózások, készülések, a szétrúgott székek, a felejthetetlen táncos tekintetek, a közönség tapsa és Misi bácsi keze a vállamon... Ahogy Varga Peti lábán formát ölt a tánc, ahogy Roki haja vöröslök, vagy Nóri ül a Csángó Fesztivál porában, Pribojszky Feri alszik a kádban, énekelnek a lányok... Az egész fiatalságom, művészetem kibontakozása, melyet nekik köszönhetek, tehetségüknek, hitüknek, szívüknek, mosolyuknak, könnyeiknek és főleg szeretetüknek.

Már az elején azt mondtam, ez tíz év lesz, és nem több. A „tiszások” persze csak nevettek, nem hitték. Pedig komolyan gondoltam. Tudtam, hogy azzal a hittel és energiával, ahogy csinálni akartam, a végtelenségig nem lehet. Rosszul meg minek?

Rájöttem, hogy nem is szeretek erre járni. Az a nyomorúság, ahogy az indiánok élnek, mindig szíven üt. Persze nem az indiánregények hamis illúzióját keresem, de egy, a huszonegyedik századra átmentett kultúra, életmód elfogadását, megőrzését, azt igen.

Már csak a csoda segíthetne, csoda azonban nincs! Öltözzetek fel toll-díszeitekbe, üssétek a dobokat, játsszátok el a találkozást a Nagy Szellemmel, táncoljatok révületet játszva! Mi meg majd fényképezünk benneteket, és dobunk néhány aprót a dísz tárgyaitokért. Ha kipusztulnátok sem nagy baj, majd beöltöznek a mexikói vendégmunkások: apacsnak, navajónak, hopinak, sziúnak vagy dakotának, hiszen a lelkiismeret megnyugtatása mellett a show-nak is menni kell!

Magyar rapszódia. Fotó: Dusa Gábor

A préri

Október 9. Oklahoma City

Ahogy lejöttünk Új-Mexikó több mint kétezer-ötszáz méter magas fennsíkjáról (igen meg-szenvedte a tánckar ezt az extrém körülményt, annak ellenére, hogy oxigénpalackok álltak rendelkezésre a színpad két oldalán), a hegyek lassan elmaradoztak tőlünk. A táj végtelenül kinyílt. A félsivatagot felváltotta a préri. Ha valaki a sík területek látványára vágyik, a „sem-mit” szeretné megtapasztalni, hát ide jöjjön! Itt aztán nyugodtan lehet aludni utazás közben. Ha két-három óra múlva felébredsz, és kinézel az ablakon, azt gondolhatnád, állt a busz – pe-dig haladt vagy kétszáz kilométert –, hiszen ugyanazt látod ott is: végtelenbe vesző learatott kukoricatáblák, vagy legelésző marhák megszámlálhatatlan sokaságban. Néha egy-egy farm, de ezek akár száz kilométerre is lehetnek egymástól. Város sehol. Az igen szórványosan elő-forduló benzinkutak környékén néhány szerény bolt, esetleg valami kocsmaféle. Mi a fenét le-het itt csinálni, ha éppen nem szánt az ember? Aztán eszembe jutnak az ilyen témájú amerikai

filmek: bejön a kalapos, farmeres hős az ajtón, nyúl a hűtőbe, leül a kanapéra, lábat az asztalra, TV bekapcsol, sörösüveg kiteker, feleség a konyhában, pizza a mikróban! Ahogy mondják: ez a vidéki Amerika! Természetesen, ahogy haladtunk észak felé, még ha szórványosan is, de elértünk nagyvárosokat, és a táj is változatosabbá vált. A teljesen sík alföldet enyhén hullámszó dombság váltotta fel. Néhol kisebb facsoportok, szépen kiépített farmok, jól karbantartott gazdasági épületek, csúcsra fejlesztett mezőgazdaság. Ezek a préri államok fel egészen Kanadáig talán a világ legjobb termőföldjeivel rendelkeznek. Az itt termelt termények (búza, kukorica, szója, földimogyoró stb.) nem csak az Egyesült Államok számára, de globálisan is stratégiai jelentőségűek.

A hatalmas távolságok miatt sok vidámságra nem volt okunk a héten. Hajnalban keltünk, sok esetben a színházba mentünk egyenesen, és csak az előadás után lehetett elfoglalni a szobákat. Egy kis izelítő: Wichita, Kansas; Quincy, Illinois; Poplar Bluff, Missouri; Edmond, Oklahoma; Columbia, Missouri; Oklahoma City, Oklahoma. Jöttek sorban a városok és az államok. Megtettünk közben 2235 mérföldet (3576 kilométer). Hogy európai léptékhez mérjük, ez olyan, mintha valaki Budapestről elmenne Münchenbe, onnan Párizsba, majd Barcelonába, tovább Madridba, végül Lisszabonba.

A napi nyolc-tíz órás utazás a táncos lábak halála. Ilyenkor jöhetnek a sérülések, a rándulások. Beállnak a derekak, ropognak a térdek, amiken még az alapos bemelegítés is alig segít. *A mai vonós hangszerekre alapozott kelet-európai népzene-együttesek eredete a 16–17. századi nyugati whole consortokig nyúlik vissza. A nyugati zenei divatot importáló főurak révén ezt a hangzáseszményt tették magukévá az akkor megjelenő városi és uradalmi cigánybandák Magyarországon is. Ez a vonós hangzás (hegedű, brácsa, bőgő) egészült ki egy akkordhangszerrel, a cimbalommal, és egy fúvóssal, általában klarinéttal. Ez az a zenekari felállás, ami gyakorlatilag egyeduralkodóvá vált a teljes magyar nyelvterületen. A különböző zenekarokban előforduló hangszerek száma és típusai természetesen dialektusonként, kisebb vagy nagyobb területi egységenként, sőt akár falvanként is változhatnak. A komplex hangzást – dallam, akkord, ritmus – biztosító zenekarok nagyrészt a perifériára szorították az egyszerűbb tánc kíséző megoldásokat. A régen szinte egyeduralkodó duda már csak szórványosan fordult elő Somogy, Északkelet-Magyarország falvaiban a múlt század elején is, míg Moldvában és Bukovinában szinte napjainkig megtalálható. A furulya tánc kíséző funkciója is gyakorlatilag régen megszűnt, ez alól kivételt Moldova, Bukovina és a Gyimes-völgy patakjai jelentettek. Sárosi Bálint szerint az európai tradícióban gyökerező síp-dob hangszerpáros hagyományát folytatja a Csiki-medencében és a Gyimes völgyében található hegedű-ütőkardon hangszerpáros. A bihari románoknál helyenként a dob-klarinét együttese is megtalálható. A hetvenes évek tánc házmozgalma generálta új színpadi néptáncszemlélet a tánc kíséret szempontjából is új igényekkel lépett fel. Már nem elégítette ki, nem tudta elfogadni az addigi gyakorlatot – hiszen egész más esztétikai és koncepcionális alapokon nyugodott –, azt a döntő módon városi cigányzenészekre alapozott, zenekarok, zeneszerzők komponálta hangzásvilágot, ami addig jellemző volt. Talán Nagy László költőnk szavai a legkifejezőbbek ebben a kérdésben, talán ő fogalmazza meg legpontosabban ezt az új életérzést: „A folklórban az édes és könnyű sablon helyett keresem az összetettebb és dinamikusabb dallam ritmust, az abszurditásig teljes képet, szentségtörést, a komor, de szabad lendületet.” A Sebő, a Muzsikás, a Téka zenekarok voltak az elsők, melyek először tettek kísérletet arra, hogy reprodukálják ezt „az abszurditásig teljes képet.” Nem véletlenül használom a reprodukálás kifejezést, hiszen itt nem a hagyomány kontinuus továbbéléséről van szó, hanem újjáélesztésről, a revival-ről. Ez a revival mozgalom ter-*

mészetenem nem magyar specifikum, hanem világjelenség. Annak a természetes emberi igénynek a kifejeződése, amelyik meg akarja kapni a választ azokra a kérdésekre, hogy vannak-e hagyományaink?; van-e múltunk?; honnan jöttünk?; kik is vagyunk? És ezekre a felvetésekre a választ a népzében találja meg. Jelen korunkban a Magyar Állami Népi Együttes zenekara ennek a műfajnak talán legjobb formációja. Kiválóan tolmácsolják a népzene különböző tájegységeinek muzsikáját éppen úgy, mint a népies műzene („cigányzene”) ma már klasszikus műveit is. A Magyar rapszódia zenekari számaait mindig hangos tetszésnyilvánítás fogadja. Ennek oka nemcsak a zenészek virtuozításában rejlik, hanem a jó zenei dramaturgiában is. A közönség jó része koncertlátogató, tehát zenei szempontból műveltnek tekinthető. Így aztán érthető a Liszt Ferenc rapszódiainak legjellemzőbb dallamaiból készült átírat frenetikus sikere. Pedig az igazi „zenei nagygýunkat”, a cimbalomszólót csak a második részre tartogatjuk. Itt aztán az addig konzolidáltan viselkedő nézők is erős késztetést éreznek a hangoskodásra és a székekből való felugrálásra.

Mindennemű gonoszkodásom ellenére a préri végtelensége – be kell vallanom – megérintő, alföldi emberként az egész valahogy ismerős. Ha egy kicsit elmélázok, és a látómezőmet beszűkítem, szinte olyan, mintha otthon lennék! Néhány napja október hatodika volt. Ezen a napon – százhatvannégy éve – végezték ki az aradi vár sáncában tizenhárom honvédtábornokunkat az osztrákok. Az ő emlékükre fogtuk meg egymás vállát, énekeltünk és emeltük poharainkat az előadás után. Újra megtapasztaltam, hogy az otthon néha üresen csengő szavak: „Éljen a magyar szabadság, éljen a haza!” itt, több ezer kilométerre Magyarországtól, milyen erővel képesek összeszorítani bennünket.

Vegyes ízelítő

Duci Amerika

Miközben a média minden rendelkezésre álló felületen az egészséges életmód dicséretét hangoztatja – a tévéhirdetésekkel, a hollywoodi sztárokkal, a legtrendibb manókenekkel, a showmanekkel, a popzenében és az egyéb, a szórakoztató műfajban tevékenykedő sztárokkal –, ennyi kővér emberrel ritkán lehet találkozni egy országban, mint itt. Az átlag amerikai tobzódik a szénhidrátban, az édességben, a tartósítószerben. A lábast nem ismeri, csak a mikrosütőt, hiszen nem főz, csak melegít. Erdőben nem fut, csak futópadon, vagy inkább sehogy. Kerékpározni eszébe sem jut. Gyalogolni? Na, ne! Mit csinál hát? Gurul vagy dőcög, hasat növeszt, vagy pocakot ereszt.

Judit és Árpi

Ötvenhatban jöttek ők is, mint a többi sok ezer. Itt találkoztak Los Angelesben. Az életük szerencsésen alakult. Árpi a NASA-nak tervezett rakéta-hajtóműveket, a Rockwell hadiipari cégtől ment nyugdíjba. Harminc éve, ha Amerikában járunk náluk, mindig party van Los Angelesben. Most már, túl a nyolcvanon, persze lassabbak. Kedvességük azonban a régi. Otthoni ízek: töltött káposzta, rétes; fekete fiú a bárpulznál, medence és pezsgőfürdő, a nap hétágra süt a kertben. Hogyan is búcsúzhatnának másként tőlünk, minthogy: „Legközelebb megint várunk benneteket, gyerekek!”

Isten temploma

Az ezen a néven ismertté vált vallást a harmincas években alapította egy Armstrong nevezetű ember, aki – saját állítása szerint – Jézus Krisztus eljövele előtt Isten utolsó prófétája (olvasom a vallás eredetét bemutató kiadványban). Ennek az állításnak valóságtartalmát nincs okunk megkérdőjelezni, hiszen az őt ábrázoló képen egy szavahihető ember benyomását kelti. Armstrong úr azonban nemcsak elkötelezett hitelező, hanem kiváló üzletember is lehetett. A nevét viselő színház, azt hiszem, Amerika legpuccosabb teátruma. A márvány Olaszországból, a gránit Ausztráliából, az ónix Arábiából érkezett, mahagóni és ébenfa borítások mindenütt. A csillárok Swarovski-kristályból készültek. A falakon késő reneszánsz és barokk festmények. A közönség igen válogatott. Első ránézésre is mintha több lenne közöttük a gyártulajdonos, mint a lakatos.

*Tucson**Mobil Amerika*

Az ország a dinamizmus képét mutatja. Egy Jászberény nagyságú városban tizenöt-húsz szálloda könnyen előfordul. Tökéletesen kiépített az útrendszer, amin óriási a forgalom. A nagyvárosokban nyolc- tíz sáv teljesen természetes. Azok a kereszteződések, ahol több autópálya is találkozik, a mérnöki tervezés csúcsteljesítményei közé tartoznak. Szinte mindent országúton szállítanak, kamionok robognak mindenfelé. Ezt az állandó hőmpölygést figyelve olyan érzése támad az embernek, mintha ez az ország soha nem aludna, és állandóan utazna.

Ha itt valaki négy-öt órát vezet oda-vissza a munkahelyére, az teljesen természetes. Én ebből a szempontból amerikainak vagyok tekinthető, hiszen harminc éve ingázom Jászberény és Budapest között – azt nem mondom, hogy fáradhatatlanul.

Mása

Ő a turné első számú vezetője. Szibériában született, húsz éve érkezett Amerikába. Elvált, gyereke nincs. Előttünk három hónapig egy Fülöp-szigeteki társulattal volt, utánunk a Haifai Szimfonikusok következnek, és ez így megy egész évben. A fél életét buszon tölti, a másik felét meg szállodákban, pedig már nem fiatal. Tökéletes tour-menedzser, határozott és következetes, miközben segítőkész és figyelmes, szóval egy olyan amerikai-orosz, aki a „nagy szláv szívét” nem felejtette otthon.

Amerikai álm

Én sehol a világon nem tudok akkorákat aludni, mint itt Amerikában. Az ágyak hatalmasak, egy egyszemélyes nagyobb, mint nálunk egy franciaágy. A matrac tökéletes. Kemény érzetet kelt – hogy a szükséges megtámasztást biztosítsa –, mégis puhán süpped. Az ágynemű mindig

makulátlanul tiszta, kellemes illatú, bársonyosan simogató. A takaró puha és könnyű, a párnák ideálisak. Távirányító az ágy mellett, a könyv, a szemüveg szintén. Az olvasólámpa fekvé is elérhető. A turnén sokat olvasok, de főleg a buszon. Az ágyban valahogy a második oldal után mindig kiesik az olvasnivaló a kezemből.

Csillagok utcája

Az egyik Los Angeles-i előadás után arra riadtam, hogy a busz magáll, és mindenki rohan leszállni. A Hollywood bulvár! – örültem meg az ismerős látványnak. Kínai mozi, Oscar-díj, nevek és lábnyomok... Én egy kicsit hátralépve néztem a társulat boldogságát, ahogy lábaikat, kezeiket próbálták a nyomokba, az örökkévalósághoz mérni... Aztán felszálltunk a buszra megbékélve sorsunkkal, tudva, hogy az örök élet esélye nemcsak betonba, de a lelkekbe is írható!

Standing ovations

Az eddigi öt turné és a mostaninak a fogadtatása is azt mondatja velem, hogy kiváló az amerikai közönség. Nyitott és befogadó, ha valami tetszik neki, nem fukarkodik a tetszésnyilvánítással. A „vastapstól” azonban irtózik, valami kommunista szokásnak véli még mindig. De hát kit érdekel a vastaps, ha minden előadásunk végén felállva ovációzik a teljes publikum!

Függönyzárás előtt

Alig egy hónap telt el az indulásunk óta. Túl vagyunk huszonhárom előadáson, jártunk nyolc államban, megtettünk több mint ötezer mérföldet, nagyon sok néző látott bennünket. A turnénak azonban még a harmadánál sem járunk! Mit kívánhatnék többet, mint hasonlóan sikeres folytatást és decemberben – lehetőség szerint – sima földet érést Budapesten!

A *Rendhagyó útinapló* nem a teljesség igényével íródott, inkább impressziók gyűjteménye. Szubjektív kép egy kontinensnyi országról, a Magyar Állami Népi Együttesről, a korszerű hagyományértelmezés általam követett módjáról, és kicsit talán rólam is.

Eljött a kézirat leadásának határideje, *Rendhagyó útinapló* függőnye lassan legördül.

Az előttünk álló további több mint hatvan nap élményei, benyomásai tehát egyelőre az enyémekek maradnak...

A Magyar Állami Népi Együttes nem azért létezik, mert 1951-ben megalapították. Nem azért, mert van épülete, próbatermei, öltözői, van költségvetése és infrastruktúrája. Nem azért, mert vannak táncosai, zenészei, műszaki stábja; színházterme és technikája. Nem azért, mert vannak menedzserei, ügyintézői, van apparátusa. És nem azért, mert van művészeti vezetője. A Magyar Állami Népi Együttes azért létezik, mert kultúrát hoz létre. Mert értve az idők szavát, a tradíció és modernitás kettősségének figyelembe vételével működik, hiszen tudja, hogy a hagyomány jelen-idejű és progresszív. Azért létezik, mert újra és újra alkotó emberek újabb és újabb alkotásait hozza létre. Mert válaszokat ad és mintákat közvetít. Mert a hagyományt nem múzeumi tárlókban tartja, hanem élhetővé teszi – hiszen benne valósul meg. Mert változást hoz a változatlanóságban. Mert értéket ment és értéket teremt, folyamatosan vállalva a koncepcionális és formai megújulást. A Magyar Állami Népi Együttes művészeti vezetőjeként nem lehet kevesebb a dolgom a továbbiakban sem, mint az értékek őrzése és új értékek teremtése mellett a változás folyamatosságának a fenntartása.